



- ^{66.} Там само, арк. 20.
^{67.} Там само, арк. 62.
^{68.} Там само, арк. 54.

В статье на основе архивных документов и историографического материала проанализировано положение греко-католического женского монашества Станиславовской епархии в период немецкого и советского оккупационных режимов, политика которых в вопросах религии существенно отличалась. Немецкая администрация края относилась терпимо к монашеству, запретив, прежде всего, участие духовенства в политике. Монахини Станислава в период 1941–1944 гг. смогли организовать благотворительную деятельность и заняться делом социальной опеки не только в городе, но и на территории всей епархии. Советский оккупационный режим выступил инициатором уничтожения монахинь в контексте общей ликвидации УГКЦ на территории западных областей УССР. Данное мероприятие осуществлялось путем преследования монахинь и арестов, уничтожением средств к существованию, конфискацией монастырских помещений, а также движимого и недвижимого имущества.

Ключевые слова: УГКЦ, оккупационный режим, монахини, Орден, благотворительная деятельность, Станиславовская епархия.

On the basis of archival documents and historiographical material it is analyzed the situation of the Greek Catholic Diocese of women's monasticism Stanislawow during the German and Soviet occupation regimes whose policies in matters of religion was significantly different. The German administration of the region belonged to the monastic life bearable, banning, first of all, part of the clergy in politics. Nuns of Stanislawuw during 1941–1944, were able to organize charitable activities and get busy social care, not only in the city but also in the whole diocese. The Soviet occupation regime initiated the destruction of the nuns in the context of the overall elimination of the UGCC in the western regions of Ukraine. The event was carried out by persecution and arrests of nuns, the destruction of livelihoods, the confiscation of the monastery premises and movable and immovable property.

Keywords: UGCC occupation regime, the nuns of the Order, charity, Stanislawuw diocese.

УДК 94(477.83/86)

Ігор ПИЛИПІВ, Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ГКЦ У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛІТІЙ (1919–1925 рр.)

У статті проаналізовано особливості розвитку організаційної структури Станиславівської єпархії ГКЦ у 1919–1925 рр. Досліджено вплив польської влади на адміністративно-кадрову політику єпископа Г.Хомішина. Розкрито роль капітули та консисторії, деканальних і парохіяльних урядів у системі управління греко-католицької єпархії.

Ключові слова: адміністративна структура ГКЦ, єпархія, єпископ, капітула, консисторія, канцелярія, деканати, парохії.

Процес оновлення та розвитку Української греко-католицької церкви на сучасному етапі вимагає детальнішого дослідження історичного досвіду цієї церкви, особливо в першій половині ХХ ст. Це дозволить дати об'єктивну оцінку тенденцій розвитку церкви, уникаючи таких "крайнощів", як, з одного боку, розгляд церкви виключно як суспільної інституції, а з іншого, – як "містичного Тіла Христового"¹. Таке дослідження набуває практичного значення.

У вітчизняній історіографії присвячено достатньо уваги різноманітним аспектам розвитку Греко-католицької церкви в першій половині ХХ ст. Водночас мало вивченою залишається проблема розвитку організаційної структури ГКЦ, якій присвячено лише декілька досліджень. Серед найновіших варто згадати дослідження І.Андрухівця й О.Лисенка, О.Єгрешія,

О.Каськіва, С.Кияка, Г.Лужницького, В.Марчука, С.Мудрого, Я.Стоцького, О.Сурмач, І.Химки² та ін. Надзвичайно цікавим є дослідження академіка В.В.Грабовецького, у якому проаналізовано систему заміщення парохів на прикладі історії катедрального собору Святого Воскресіння в м. Івано-Франківськ³. У той самий час відсутні комплексні дослідження, присвячені розвитку адміністративної структури Станиславівської єпархії ГКЦ.

Метою дослідження є розвиток організаційної структури Станиславівської єпархії після Першої світової війни. У статті поставлено завдання проаналізувати процес відновлення організаційної структури Станиславівської єпархії ГКЦ у 1919–1925 рр. і впливу на неї суспільно-політичних процесів.

Уже з липня 1919 р. ГКЦ була поставлена в нові суспільно-політичні умови, адже уряд Другої Речі Посполитої запровадив у Східній Галичині надзвичайний стан, скасований лише 1922 р., і адміністрація розгорнула активні репресії, що позначилися на становищі єпископату, духовенства та вірних. Практика переконливо засвідчила, що процес відродження ГКЦ тепер залежав від визначення її правового статусу в окупованому краї та налагодження відносин із польською окупаційною адміністрацією.

У таких умовах почалося відновлення Станиславівської єпархії, очолюваної ще з 1904 р. єпископом-ординарієм Григорієм Хомишиним. Одним із найперших завдань було відновлення її організаційної структури, що передбачало формування канонічної території єпархії відповідно до нових суспільно-політичних умов, поповнення церковно-адміністративних органів управління єпархією (єпископської капітули, єпископської консисторії, церковних судів тощо), проведення відповідних змін на рівні деканальних і парохіальних урядів.

Про важливість зазначеної проблеми свідчили деякі недоліки в організаційно-адміністративному управлінні єпархією. Так, наприклад, у дорадчій раді – єпископській капітулі – з передбачених 12 посад (зокрема, 3 крилошан-прилатів, 3 соборних крилошан і 6 почесних крилошан) обсаджени були тільки 6 перших і найважливіших, тоді як 6 посад почесних крилошан не були заміщені. Це суттєво позначалося й на роботі єпископської консисторії (адміністративно-управлінському органі), до якої входили більшість членів капітули⁴. Не краще становище було й на рівні деканальних урядів: із 21 деканату в липні 1919 р. не заміщеними були посади деканів у Сучавському та Чернівецькому (після смерті о. К.Костецького 1 березня 1919 р.) деканатах, територія яких була окупована ще в листопаді 1918 р. румунськими військами. Тим часом більшість (18 із 19) деканів були вже в поважному віці (найстаршими з них були косівський декан о. В.Пассинович, народжений 1839 р., і чортківський декан о. А.Чемеринський, народжений 1841 р.) і не могли належно виконувати покладених на них обов'язків. Ефективних заходів вимагала система заміщення парохій, які в повоєнних умовах переживали важкий процес відродження церковно-релігійного й національно-культурного життя.

У нових суспільно-політичних умовах особливого значення для розвитку Станиславівської єпархії набуло питання зміни її канонічної території, яка в липні 1919 р. була поділена між двома зонами окупації – румунською та польською. Унаслідок румунської окупації Буковини станиславівський єпископ практично втратив контроль над двома деканатами – Чернівецьким і Сучавським, які в 1914 р. разом налічували 16 парохій, 2 експозитури, 35 186 душ, 20 душпастирів і 3 катехити⁵. У 1919 р. буковинські греко-католицькі парохії отримали генерального вікарія, призначуваного з Риму й підпорядкованого єпископові в Марамороші⁶. Однак, на нашу думку, формально обидва буковинські деканати перебували під канонічною юрисдикцією станиславівського єпископа щонайменше до 1922 р.⁷, хоча румунська адміністрація Буковини перешкождала її здійсненню, не допускаючи греко-католицьких священників з Галичини. Так, наприклад, спроба Станиславівської єпископської консисторії після смерті 1 березня 1919 р. о. Келестина Костецького, пароха й декана в Чернівцях, провести конкурс на заміщення посади пароха так і не увінчалася більшим успіхом ніж тимчасовим призначенням завідателя парохії о. Антонія Калити (із 16 листопада 1919 р. до 31 березня 1920 р.), тоді як посади декана взагалі не було заміщено⁸. У 1922 р. Апостольська столиця призначила окремого, залежного тільки від неї, Апостольського адміністратора Буковини, якому підпорядковувалися згадані греко-католицькі парохії. За даними О.Соневичької, Апостольським візитатором греко-католицької церкви на Буковині був іменований о. Михайло Семенович⁹. Унаслідок цього, територія Станиславів-



ської єпархії зменшилася на 2 деканати площею 180 кв. миль (або на 40,9%) і чисельністю віруючих близько 25 000 душ¹⁰. Разом з тим було втрачено можливість проведення місійної діяльності на Буковині, де політика румунізації домінуючої православної церкви викликала “греко-католицький прозелітизм” серед її вірних¹¹. Із цього часу розвиток релігійно-церковного життя греко-католицької громади на Буковині відбувався поза межами Станиславівської єпархії. Тим часом більша частина канонічної території Станиславівської єпархії (19 деканатів площею 260 кв. миль із чисельністю вірних 973 657 душ) у травні-липні 1919 р. була окупована польськими військами й поступово інтегрована (як і вся Східна Галичина) до складу відродженої Польської держави. Нові політичні реалії визначили її подальший розвиток протягом наступних двадцяти років.

У процесі відновлення організаційної структури єпархії єпископ Г.Хомишин був змушений ураховувати політичні реалії польської окупації краю. Проведений у січні 1920 р. з метою збільшення питомої ваги польського населення новий політико-адміністративний поділ Східної Галичини на три воєводства – Львівське (28 повітів), Станиславівське (16 повітів) і Тернопільське (17 повітів)¹² – не тільки не відповідав церковно-адміністративному поділу греко-католицької церкви (така невідповідність в австрійський період мала інший характер), але й значно ускладнив процес її відносин з органами влади. У результаті цього канонічна територія Станиславівської єпархії була поділена між Станиславівським і Тернопільським воєводствами, у межах яких знаходилися парафії відповідно 9 і 7 деканатів. Тим часом на території Станиславівського воєводства знаходилося 545 парохій, об’єднаних у 39 деканатах трьох греко-католицьких єпархій: Львівської (241 парохія у 20 деканатах), Станиславівської (256 парохій у 9 деканатах) і Перемишльської (48 парохій у 5 деканатах)¹³. Крім того, якщо в австрійський період невідповідність церковно-адміністративного й політико-адміністративного поділів позначалася поділом парохій у межах одного повіту на два деканати (наприклад, Косівський повіт поділений на Косівський і Пістинський деканати й т. д.), то тепер парохії деяких деканатів були “розкидані” у кількох повітах одного воєводства (наприклад, парохії Скальського деканату знаходилися в межах Гусятинського, Борщівського, Заліщицького й Чортківського повітів Тернопільського воєводства), а іноді – і в різних воєводствах (єдиний на всю єпархію Устецький деканат був поділений таким чином: у Підгаєцькому повіті – 3 парохії, у Товмацькому – 4, у Станиславівському – 5, у Рогатинському – 1, у Бучацькому – 8; тобто 11 парохій знаходилися в Станиславівському воєводстві, а 10 – у Тернопільському)¹⁴. Така невідповідність, підкреслюємо, значно ускладнювала відновлення організаційної структури Станиславівської єпархії на рівні деканальних і парохіальних урядів, створювала бюрократичні перешкоди у відносинах органів церковної та державної влади. Короткотривалий період існування Галревкому (серпень-вересень 1920 р.), за винятком окупованої радянськими військами частини канонічної території Станиславівської єпархії (Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Підгаєцький, Терехівський і Чортківський повіти¹⁵), майже не позначився на адміністративно-територіальній структурі греко-католицької церкви. Упровадження воєводського поділу Східної Галичини у вересні 1921 р.¹⁶ та утворення при кожному воєводському управлінні окремих відділів у справі релігійно-церковних відносин¹⁷ сприяли зростанню адміністративного тиску на ГКЦ.

У таких суспільно-політичних умовах єпископ Г.Хомишин намагався виробити власний проект відродження церкви. Суть цієї програми полягала в зміцненні греко-католицької церкви шляхом уведення деяких елементів римо-католицької церкви. Водночас він виступав прихильником “автономізації” церкви стосовно держави, бажаючи таким чином мінімізувати вплив останньої на релігійно-церковне життя. Намагаючись реалізувати цю програму в межах власної єпархії, Г.Хомишин розпочав відновлення організаційної структури, використовуючи доступні йому засоби (пастирські листи, звернення до духовенства й вірних, розпорядження тощо) і методи (зобов’язання духовенства до канонічного послуху).

Ураховуючи невизначеність правового становища всієї ГКЦ, Г.Хомишин зосередив основну увагу на відновленні середньої ланки – деканальних урядів, меншою мірою приділяючи увагу вищим єпархіальним органам – єпископській капітулі та консисторії. Для чіткішого розподілу обов’язків у консисторії із числа “почесних крилошан” було призначено 4-х нових радників, якими стали емеритований (на пенсії) катехит о. Антоній Войтіховський, парох Угор-

ник о. Євстахій Шмериковський, професор богослов'я духовної семінарії о. д-р Яків Медвецький і парох Вовчинця о. д-р Василь Бабин)¹⁸. Доповнення консисторії дозволило зосередити зусилля на вирішенні найважливіших проблем розвитку єпархії протягом усього періоду до визначення правового статусу церкви за Конкордатом 1925 р. із Ватиканом.

Відновленню деканальних урядів було присвячено найбільше уваги, очевидно, тому що вони найбільше потребували змін на кадровому рівні. Зважаючи на поважний вік більшості деканів, які часто не могли виконувати в повному обсязі свої обов'язки й згідні були передати їх іншим заслуженим й енергійнішим священикам, єпископ Г.Хомишин провів кадрову реорганізацію деканальних урядів у Станиславівській єпархії. Уже в травні 1919 р. завідателем Жуківського деканату було призначено молодого пароха Хотимира о. Григорія Дурделла, який лише в 1921 р. був затверджений дійсним деканом й отримав крилошанські відзнаки¹⁹. Слід відмітити, що цей молодий і енергійний священик одразу ж проявив себе на своїй парохії при відбудові церкви й реорганізації польської школи в утраквістичну з українськими класами²⁰. Віддаючи належну повагу та відзнаки попереднім деканам, єпископський ординаріат проводив кадрові зміни поетапно. Уже в 1920 р. було заміщено 6 деканів (Богородчанського, Бучацького, Городенківського, Косівського, Надвірнянського, Скальського й Чортківського деканатів), на місце яких призначено молодших за віком. Проведена таким чином кадрова реорганізація значно омолодила склад деканальних урядів Станиславівської єпархії (якщо, наприклад, на початку 1919 р. вік деканів коливався від 83 до 31 року, то в 1922 р. – від 61 до 34 років, а більшість не перевищили 40-річного віку) і забезпечила ефективніше їх адміністрування.

Крім того, єпископ Г.Хомишин провів на рівні деканальних урядів деякі зміни організаційного характеру. По-перше, в умовах завершення воєнного часу єпископ-ординарій, зобов'язуючи здати детальні звіти, відкликав надані ще в 1914 р. деканам та окремим священикам надзвичайні повноваження, до яких належали “розрішення” від шлюбних перепон, дозвіл на правління двох богослужінь і право “обсаджувати сотрудництва” та завідательства парохіями²¹. По-друге, у червні 1925 р. окремим розпорядженням Єпископського Ординаріату, виданим у ході цілібатної дискусії, чіткіше було окреслено обов'язки деканів, визначені Єпархіальним Синодом 1908 р. При цьому підкреслювалося, що “кожний декан є тільки езекутивним органом єпископа і що не може чогось розпоряджувати або поручати кондеканальним, що не є приказане або поручене від єпископа”²².

Особливо пильної уваги єпископа-ординарія, усіх єпархіальних органів управління, деканів і священиків потребували проблеми відновлення організаційної структури єпархії на найнижчій ланці – рівні парохіальних урядів і відбудови церковної інфраструктури, від вирішення яких залежав подальший розвиток церкви. Особливістю вирішення названих проблем було специфічне становище парохій як найнижчої ланки церковної структури, на яку впливало переплетіння інтересів українського національного табору й Польської держави. Ураховуючи це, єпископ Г.Хомишин звернув особливу увагу на систему заміщення парохій, моральне й матеріальне становище духовенства та їхніх родин, відбудову церков і парохіальних будинків. Слід відзначити, що ці питання були основними в роботі Єпископської Консисторії протягом 1919–1920 рр., що засвідчують, зокрема, протоколи її засідань²³. Узагалі, відновлення парохіальних урядів відбувалося відповідно до визначеної Г.Хомишиним програми розвитку церкви, у руслі формування нового ідеалу священика – “воїна Христового”, завданням якого є душпастирська праця й активна суспільна діяльність серед своїх вірних, згідно із соціальною доктриною католицької церкви.

Разом з тим на процес відновлення парохіальних урядів справляли вплив не тільки “внутрішні” проблеми їхнього розвитку, але й інші фактори, особливо політика польської адміністрації щодо ГКЦ. Слід відзначити, що політика польських властей протягом 1919–1925 рр. зазнала значної еволюції: від систематичних репресій до спроби розмежування духовенства на лояльних і “неприєднаних ворогів” держави, а згодом – і до укладення угоди із церквою на підставі Конкордату. Відповідної еволюції зазнавали й методи та засоби репресивної політики, яка проводилася на кількох “рівнях”: по-перше, на “політичному рівні” для “перевиховання” національно свідомих священиків проводилися масові інтернування (прямі арешти), конфінування (домашні арешти) і випадкові вбивства; по-друге, на “економічному рівні” спершу при-



пинено, а згодом значно скорочено виплату конгруї з релігійного фонду; по-третє, на “культурному рівні” здійснено спробу полонізації шляхом примусового ведення листування з адміністрацією та перекладу метрик польською мовою. Крім того, місцева адміністрація проводила приховану політику “перетягнення” на латинський обряд вірних і навіть духовенства.

Треба відмітити, що на початковому етапі окупації (1919–1920) політика польської адміністрації щодо ГКЦ мала виразно репресивний характер, що особливо позначилося на стані парохіальних урядів. Політичні репресії духовенства Станиславівської єпархії досягнули значних масштабів. Так, лише в 1919 р., за даними Східного відділу МЗС Польщі, зі Станиславівського воєводства (як відомо, до складу воєводства входили деканати всіх трьох греко-католицьких єпархій) були вивезені 24 священники²⁴. За іншими даними, у самій Станиславівській єпархії в 1919–1920 рр. було арештовано 87 духовних осіб²⁵. Це позначилося на “вертикальному” і “горизонтальному” рівнях організаційної структури єпархії. Особливо підступною була прихована політика польського уряду “перетягнення” на латинський обряд вірних і навіть духовенства, що проводилася під гаслом “боротьби за душі”, із застосуванням різних методів, зокрема, усунення з посад, фабрикацію метрик, примушування до взяття шлюбу в римо-католицьких церквах тощо²⁶. Особливу роль у цій політиці була покликана відіграти місіонерська діяльність польського римо-католицького духовенства, негативне ставлення якого до українського визвольного руху проявлялося вже з перших днів окупації краю. Не дивно, що 8 лютого 1922 р. Міністерство віросповідань і освіти затвердило статут Місійного товариства, метою якого була “реалізація завдань польського народу в галузі католицької місії, з особливим поглядом на слов’янські краї”²⁷. Це лише формально закріпило політику “зміни обряду” як засіб асиміляції українського населення. Характерно, що кожний, хто змінював обряд, мусив обіцяти, що буде “... працювати для суспільства польського і старатися на кожному кроці заслужити собі на довіру”²⁸. У Чортківському деканаті, наприклад, при цьому застосовували методи психологічного й адміністративного тиску: польське духовенство поширювало чутки про “приказ, що тепер мусить бути лиш один польський нарід, одна польська віра”, тим часом власті використовували погрози й арешти щодо “політично підозрілих”. Унаслідок цього обряд змінили майже половина греко-католицьких парохій у всьому деканаті²⁹. Таким чином, “місіонерська праця” римо-католицького духовенства за сприяння окупаційних властей загрожувала небезпечними наслідками існуванню ГКЦ, а тому вимагала серйозних контрзаходів.

У цілому, репресивна політика польської адміністрації щодо духовенства відчутно позначилася на організаційній структурі Станиславівської єпархії, особливо на чисельній та якійсній характеристиці її найнижчої ланки – парохіальних урядів. В єпархії було інтерновано 87 духовних осіб, що становило близько 15% від загальної чисельності духовенства єпархії³⁰. Крім того, далася взнаки й висока смертність серед духовенства в 1919–1920-х рр., спричинена, очевидно, поширенням епідемічних захворювань. За цей період у Станиславівській єпархії померло 59 священників, у т. ч. 39 парохів, 12 завідателів, 2 сотрудники, 4 експозити й 1 катехит³¹. Як писав 7 лютого 1920 р. в одному з розпоряджень єпископ Г.Хомишин, “тяжко смагає справедливість Божа цілий наш нарід за гріхи і провини наші. Карає нас Христос посередно через людей, а карає і впрост, бо пошесть страшна лютиться і десяткує вірних, а нема також майже дня, щоби не упав жертвою сеї пошести також священник”³². Навіть тимчасовий дозвіл єпископа студентам-богословам “учитися приватно, а до іспитів... зголоситися” у визначений термін³³, лише частково вирішив проблему. Так, протягом 1919–1920 рр. було рукоположено (висвячено на священників) тільки 19 богословів, тоді як у 1918 р. – 34³⁴. Таким чином, проблема відновлення парохіальних урядів, зважаючи на значні втрати духовенства, набула особливої актуальності й вимагала комплексного підходу для її вирішення.

Це змушувало єпископа Г.Хомишина, з одного боку, шукати компромісу з польською адміністрацією в окремих питаннях (зокрема, щодо врегулювання системи заміщення парохій, особливо “урядового” патронату, постійними парохами, матеріального забезпечення духовенства та вдів і сиріт померлих священників, відбудови зруйнованих війною церков і парохіальних господарств тощо), а з іншого, – домагатися визнання автономних прав церкви, незалежної від політичної адміністрації, щоб убезпечити духовенство від можливих репресій, а вірних – від примусової зміни обряду. У листопаді 1920 р. єпископ Г.Хомишин доручив усім парохіальним

урядам Станиславівської єпархії подати звіти про “часті переходи на римо-католицький обряд”³⁵.

Проведені заходи не вирішували проблеми заміщення парохіальних урядів постійними душпастирями – парохами. Станиславівський єпископ протягом 1919–1920 рр. продовжував миритися з тимчасовими заміщеннями завідателями окремих парохій урядового патронату в Надвірнянському (Саджавка, Білі Ослави, Делятин, Зелена) і Пістинському (Рунгури, Печеніжин, Текуча, Баня Березівська, Березів Вижній) деканатах³⁶, але зважився на заміщення парохами парохій приватного патронату для забезпечення цілісності ерекціональних маєтків. Уже 8 квітня 1920 р. Єпископська Консисторія змушена була провести конкурс на заміщення 30 вакантних парохій, повторений 14 червня 1920 р. ще на інших 20 парохій³⁷, оскільки, як відомо, попереднє тривале заміщення парохій завідателями виявилось неефективним. Слід відзначити, що із цих розписаних на конкурс 50 парохій 48 були приватного й тільки 1 урядового (колишнього цісарсько-королівського) та 1 ординаріатського патронату. Це до певної міри дещо покращило матеріальне становище парохій і самого духовенства, адже ерекціональне майно відтепер, перебуваючи в руках одного постійного пароха (а не тимчасового завідателя), могло приносити певний прибуток, достатній для забезпечення матеріального існування священика та його сім’ї, а також для відновлення його душпастирської, культурно-просвітницької й благодійницької діяльності. Крім того, Єпископська Консисторія видала розпорядження, яким декани зобов’язувалися надалі особисто вводити на парохію новопризначених священиків, детально проводячи “спис ефектів належачих до ерекції”³⁸. Цей захід сприяв не тільки відновленню парохіальних урядів, але й відбудові церковної інфраструктури (церков, дзвіниць, парохіальних будинків).

Однак для остаточного відновлення організаційної структури єпархії на рівні парохіальних урядів необхідно було врегулювати процес заміщення парохій (зокрема, під приватним й урядовим патронатом) і матеріальне забезпечення духовенства з релігійного фонду, що, звичайно, вимагало налагодження певних відносин із польською адміністрацією краю. Ураховуючи це, єпископ Г.Хомишин підтримав ухвалені на спільній конференції єпископату 23–24 травня 1920 р. протести на адресу Президії Намісництва у Львові та Міністерства віросповідань у Варшаві “в справі часто лучаючих ся спротивів інституціям съвящеників і переносення катехитів”³⁹. Водночас станиславівський єпископ доклав зусиль для впорядкування системи заміщень парохій гідними свого звання священиками. Для цього, насамперед, було проведено серію конкурсних іспитів з богословських наук для священиків, які претендували на парохію⁴⁰. Такі традиційні конкурсні іспити часто виявляли “професійну здатність” священиків, “відсіюючи” малодосвідчених кандидатів на парохії. Так, наприклад, у результаті одного з таких конкурсних іспитів з 11 кандидатів на парохію комісія синодальних іспитувателів 5-х священиків визнала “неуспособленими” до заміщення парохії⁴¹. Крім того, владики звертали увагу на звичай, коли “вірні “стараються” собі священика” в Ординаріаті, що “кидає уємне світло на деяких священиків, а крім сего впроваджує зависимість священика від вірних”⁴². Тим часом генеральний делегат К.Галецький, виконуючи розпорядження уряду у Варшаві, повідомив 1 лютого 1920 р. про відновлення виплат конгруї священикам і допомоги для священичих вдів і сиріт, але при цьому ставилася вимога подання серед інших документів (свідоцтво смерті чоловіка священика, свідоцтво вінчання, метрика про народження дітей, свідоцтво убожества, свідоцтво моральності, свідоцтво лікарське) також посвідчення, “потверджене дотичним Староством” про лояльне ставлення до польського народу⁴³. Крім того, у березні 1920 р. Міністерство віросповідань і освіти розпорядилося встановити плату “священикам, занятим в душпастирстві” (не властивим катехитам) за проведення навчання релігії в народних загальних школах за період з вересня 1919 р. народу⁴⁴. Однак остаточне вирішення проблеми матеріального забезпечення духовенства залежало від результатів запланованої польським урядом земельної реформи. Для комплексного вирішення цієї проблеми уряд уже в квітні та липні 1919 р. доручив своєму генеральному делегатові та всім староствам у Східній Галичині зібрати детальну інформацію про “маєтки церковні, монастирські, парафіяльні, подуховні і т. п.”, зокрема, “щодо розміщення, чисельності, розмірів, господарського характеру і юридичного статусу всяких духовних маєтків так римо-католицької, як й інших християнських віросповідань”⁴⁵. Вирішення проблеми мате-



ріального забезпечення духовенства й заміщення церковних посад на рівні парохіальних урядів вимагали врегулювання правового статусу ГКЦ і налагодження певних контактів із польською адміністрацією, що дозволило б забезпечити певну “автономію” церкви стосовно органів державної влади й створити мінімальні умови для її розвитку.

Перші спроби відновлення організаційної структури Станиславівської єпархії в 1918–1925 рр. на всіх “рівнях” (від єпархіальних органів до деканальних і парохіальних урядів) виявили складне становище всієї ГКЦ в умовах польської окупації краю, засвідчили вирішальний вплив політичного фактора на її відродження. Це змусило єпископат висунути гасло “автономії” ГКЦ щодо держави. Контакти з польською адміністрацією показали необхідність регулювання правового статусу ГКЦ, хоча не “знімали” питання національно-політичної орієнтації духовенства та єпископату.

Перспективою дослідження зазначеної проблеми може бути додатковий аналіз відповідних постанов Синодів єпископів Київської Унійної (Греко-католицької) церкви за 1596, 1720, 1891 рр. і Синодів Станиславівської єпархії за 1897 і 1907 рр., положень Конкордатів Апостольського Престолу з Австрійською імперією 1857 р. і з Польщею 1925 р.

1. Бедуелл Гі. Історія Церкви / Гі. Бедуелл ; пер. з фр. – Львів : Свічачо, 2000. – С. 11–46.
2. Андрухів І. Станиславська (Івано-Франківська єпархія ГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект : наукова монографія / Андрухів Ігор, Лисенко Олександр, Пилипів Ігор. – Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. – 500 с.; Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / О. Єгрешій. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 168 с.; Каськів О. Історично-юридичний розвиток партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви у світлі Кодексу Канонів Східних Церков / О. Каськів. – Рим : Папський Східний Інститут, 2000. – 99 с.; Кияк С., о. Ідентичність українського католицизму : генезис, проблеми, перспективи / о. С. Кияк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 632 с.; Лужницький Г., о. д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви / о. Г. Лужницький. – 2-ге вид., випр. – Львів : Свічачо, 2008. – 640 с.; Марчук В. В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. В. Марчук. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.; Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / С. Мудрий. – Івано-Франківськ, 1999. – 528 с.; Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище на Тернопільщині (1946–1989 рр.) / Я. Стоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 432 с.; Сурмач О. Внутрішньоцерковне життя ГКЦ в роки німецької окупації (1941–1944) / О. Сурмач // Питання історії України. – Чернівці, 2000. – Т. 4. – С. 175–179; Химка І. Релігія й національність в Україні другої половини ХVIII – ХХ століть / І. Химка // Ковчег. – Львів, 2003. – Ч. 4. – С. 55–66.
3. Грабовецький В. Сторінки літопису Івано-Франківського Катедрального Собору Святого Воскресіння / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1999. – 79 с.
4. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 504, оп. 1, спр. 808, арк. 9–14; Шематизм всего клира греко-католицької єпархії Станиславівської на рік Божий 1925. – Станиславів, 1925. – С. XVII–XIX.
5. Див.: Нива. – 1921. – Ч. 10. – С. 297; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1914. – Станиславів : Накладом клира єпархіального, 1914. – С. 154.
6. Федорів Ю., о. д-р. Історія церкви в Україні / о. д-р. Ю. Федорів. – Торонто, 1967. – С. 283.
7. Вістник Станиславівської Єпархії. – 1922. – Ч. 1–12.
8. Вістник Станиславівської єпархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 39; 1920. – Ч. I–III. – С. 10; Ч. IV–VI. – С. 22–23; Ч. VII–IX. – С. 43; Ч. X–XII. – С. 65; Шематизм... 1925. – С. 285; Нива. – 1921. – Ч. 10. – С. 298; Ч. 12. – С. 362.
9. Історично-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Борщів, Заліщики / НТШ, Укр. архів. Т. XXVI. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Діловий Комітет Земляків Чортківської округи, 1974. – С. 43.
10. Вістник Станиславівської єпархії. – 1922. – Ч. I–III. – С. 20, 31, 33–34; Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станиславівської на рік Божий 1913. Річник XXVIII. – Станиславів, 1913. – С. XXVII.
11. Нива. – 1921. – Ч. 10. – С. 299–301.
12. Кугутяк М. Галичина. сторінки історії: нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.) / М. Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – С. 158; Макарчук С. А. Этносоциальное развитие и национальные

- отношения на западноукраинских землях в период империализма / С. А. Макаручук. – Львов : Вища школа, 1983. – С. 89.
13. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 11, спр. 16, арк. 2; ф. 2, оп. 11, спр. 36, арк. 16–41.
 14. Шематизм всего клира греко-католицької Епархії Станиславівської на рік Божий 1925. Річник XXX. – Станиславів. 1925. – С. 1–266.
 15. Там само. – С. XXXI.
 16. Український вістник. – 1921. – Ч. 166. – 25 серп. – С. 1.
 17. Див.: Історія фондоутворювача в описі 1 до фонду 2 Держархіву Івано-Франківської обл.
 18. Шематизм... 1925. – С. XVIII–XIX.
 19. Вістник Станиславівської Епархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 33; 1921. – Ч. I–III. – С. 13; Шематизм... 1925. – С. 68.
 20. Альманах Станиславівської землі. – 1975. – С. 938; Альманах Станиславівської землі : зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т. II / НТШ, Укр. архів. Т. XXIX. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Комісія регіональних дослідів і публікацій НТШ, ЦК Станиславівщини, 1985. – С. 100.
 21. Вістник Станиславівської Епархії. – 1921. – Ч. IV–IV. – С. 27; Ч. VII–IX. – С. 42.
 22. Вістник Станиславівської Епархії. – 1925. – Ч. V–VIII. – С. 31.
 23. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 808, арк. 9–14.
 24. Марчук В. Українська греко-католицька церква й українська держава / В.Марчук, І.Пилипів // Українознавчі студії. – 2000. – № 2. – С. 212.
 25. Кривава книга. – Дрогобич : Відродження, 1994. – С. 262–263; Лебедович І., о. Полеві духовники Української Галицької Армії / о. І. Лебедович. – Вінніпег, 1963. – С. 240–241.
 26. Український вістник. – 1921. – Ч. 126. – С. 2; Ч. 160. – С. 4.
 27. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 11, спр. 14, арк. 2.
 28. Там само, ф. 567, оп. 1, спр. 8, арк. 22.
 29. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 408, оп. 1, спр. 1000, арк. 1.
 30. Делятинський Р. І. Становище та діяльність духовенства Станиславівської епархії ГКЦ в 1919–1920 рр. / Р. І. Делятинський // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2003. – Вип. VII. – С. 71.
 31. Шематизм... 1925. – С. 285–287.
 32. Вістник Станиславівської Епархії. – 1920. – Ч. 1–3. – С. 1.
 33. Вістник Станиславівської Епархії. – 1919. – Ч. 4–10. – С. 29–30; 1920. – Ч. 1–3. – С. 5; див. також: Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 773, арк. 1, 11.
 34. Шематизм... 1925. – С. 267–268.
 35. Вістник Станиславівської Епархії. – 1920. – Ч. X–XII. – С. 51.
 36. Шематизм... 1925. – С. 291; Вістник Станиславівської Епархії. – 1919. – Ч. IV–X. – С. 35–36; Ч. XI–XII. – С. 56; 1920. – Ч. I–III. – С. 11, 12; Ч. IV–VI. – С. 28, 31; Ч. VII–IX. – С. 33–34, 44–46.
 37. Вістник Станиславівської Епархії. – 1920. – Ч. IV–VI. – С. 22–23; Ч. VII–IX. – С. 33–34.
 38. Там само. – С. 23–24.
 39. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 812, арк. 1.
 40. Там само, спр. 808, арк. 9–14.
 41. Там само, спр. 814, арк. 2–2 зв.
 42. Вістник Станиславівської Епархії. – 1920. – Ч. X–XII. – С. 50.
 43. Там само. – Ч. I–III. – С. 6–7; Ч. IV–VI. – С. 25; див. також: Львівсько-Архієпархіяльні відомости. – 1920. – Ч. 2. – С. 18–19.
 44. Вістник Станиславівської Епархії. – 1920. – Ч. VII–IX. – С. 36–37.
 45. Держархів Івано-Франківської обл., ф. 26, оп. 2, спр. 8, арк. 2 зв.

В статье проанализированы особенности развития организационной структуры Станиславовской епархии ГКЦ в 1919–1925 гг. Исследовано влияние польской власти на административно-кадровую политику епископа Г.Хомышина. Раскрыта роль капитулы и консистории, деканальных и приходских правительств в системе управления греко-католической епархии.

Ключевые слова: административная структура ГКЦ, епархия, епископ, капитула, консистория, канцелярия, деканаты, приходы.

The article analyses the peculiarities of development of the Greek-Catholic Stanislaviv diocese's organizational-territorial structure in 1919–1925. It explores the impact of the Polish authorities on the



administrative and staffing policy of the Bishop G.Khomyshyn. It also reveals the role of the kapitula and consistory, deans and the priests government in the management system of the Greek-Catholic diocese.

Keywords: the Greek-Catholic administrative structure, diocese, kapitula, consistory, administration office, deans, parishes.

УДК 94(477.83/86)+329

Ольга ВОЙТЮК

РОЗВИТОК ІКОНОПИСНОЇ ШКОЛИ У СВЯТО-ІВАНІВСЬКІЙ ЛАВРІ У 20–30-х рр. ХХ ст.

У контексті діяльності митрополита Андрея та отця Климентія Шептицьких охарактеризовано витоки та процес створення іконописної школи у Свято-Іванівській лаврі у Львові в 1927–1939 рр., проаналізовано програму навчання, визначено коло найбільш відомих випускників школи, які створили нові форми українського іконопису, що ґрунтувалися на традиційному українському народному мистецтві. Відзначено, що Глава Греко-католицької церкви митрополит Андрей Шептицький створив унікальну збірку ікон Студитського монастиря, що є безцінним компонентом української іконографії.

Ключові слова: іконописна школа, студити, іконопис, канон.

Однією з невідомих сторінок історії діяльності монахів Студитського уставу залишається питання школи іконопису. Іконописні майстерні існували в Києво-Печерському монастирі (ХІІ ст. – 30-х рр. ХХ ст.), при Спаському монастирі на Львівщині, при Густинському монастирі в ХVІІ ст. на Полтавщині й Слобожанщині¹, при Золочівському монастирі у ХVІІІ ст. на Львівщині, при Хресто-Воздвиженському Полтавському монастирі у ХVІІІ ст.², при Почаївському монастирі в ХVІІІ–ХІХ ст. на Тернопільщині тощо. Як продовження традиції на початку ХХ ст. створено іконописну школу у Свято-Іванівській лаврі для ченців-студитів у Львові³.

Окреслена проблема малодосліджена й вивчалася українськими та зарубіжними науковцями здебільшого в контексті хронологічно й тематично значно ширших тем. Розвиток церковного мистецтва охарактеризували львівські дослідники В.Свенціцька⁴, В.Александрович⁵, М.Гелетович⁶, О.Нога⁷, О.Ріпко⁸, Л.Волошин⁹, Патріарх Димитрій (Ярема)¹⁰ та ін. Джерельну основу розвідки становлять архівні матеріали Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (ЦДІАЛ України), мемуарна література, матеріали періодичної преси. Завдання статті – розглянути процес розвитку іконописної школи ченців-студитів, звернути увагу на формування національної школи церковного малярства, а також простежити творчість керівників іконописної школи й учнів.

Одним із перших у Галичині високу естетичну вартість давнього українського іконопису усвідомив митрополит Андрей. Глава Греко-католицької церкви стверджував, що українське мистецтво повинно шукати власних шляхів духовного розвитку й релігійного малярства, витоки якого – давньоукраїнський іконопис і монументальні розписи церков. Митрополит створив унікальну “довоєнну” збірку ікон Студитського монастиря, якою від 1917 р. займався отець Климентій (знаходилася у львівських монастирях і приміщеннях Унівської лаври). 9 листопада 1939 р. збірку передано “під заряд і опіку Національного музею збірки книг, архіву, образів, давніх ікон при вулиці Скарги, 2 і в Уневі”¹¹. До збірки “Студіону” увійшли ікони ХV–ХVІ століть, серед яких можна виділити 21-фігурний Молитовний ряд кінця ХV ст., що походить із с. Мшана на Лемківщині, рідкісну за іконографією “Богородицю з Дитям і похвалою” кінця ХVІ ст. з Лемківщини, “Старозавітню Трійцю” початку ХVІ ст., “Преображення” середини ХVІ ст. з Кураша (Рівненщина)¹².

На підставі історичних джерел умовно можна виокремити три періоди розвитку іконописної школи ченців-студитів: 1) 1927–1933 рр. – створення іконописної школи, розміщеної в будинку львівського монастиря ченців-студитів на вул. Петра Скарги, 2а (тепер – Озаркевича, 2);